

УДК 351.82: 65.014

Майстро Сергій Вікторович,

д.держ.упр., проф.,

професор кафедри економічної політики та менеджменту ХарПІ НАДУ, м. Харків;

Майстро Руслана Григорівна,

к.е.н., доц.,

доцент кафедри економіки та маркетингу НТУ «ХПІ», м. Харків

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ І НАУКИ В КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Визначено сучасний стан та результативність механізму державного управління у сфері освіти і науки в Україні, виділено його основні проблеми та протиріччя. Означено основні напрями вдосконалення механізму державного управління у сфері освіти і науки в контексті необхідності інноваційного розвитку України.

Ключові слова: механізм державного управління, державне управління у сфері освіти і науки, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. В сучасних умовах найефективнішим вважається те суспільство, в якому основним ресурсом стають знання та інформація, тобто «економіка, яка базується на знаннях» (knowledge-based economy). Якщо джерелом конкурентних переваг будь-якої країни в індустріальній економіці були доступ до сировини, зручні транспортні маршрути, ємкий споживчий ринок, дешева робоча сила, то в «новій постіндустріальній економіці» чинниками успіху країн став динамічний розвиток інновацій і підприємництва, розвиток інфраструктури інформації і розповсюдження знань (інтернет, бази даних, телекомунікації), а також передова освіта і наука.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу сучасного стану та проблемних аспектів розвитку освіти та науки, визначенню результативності механізму державного управління у цій сфері в контексті необхідності інноваційного розвитку України присвятили свої публікації такі вчені, як А. С. Кобець, В. І. Куценко, Т. М. Вітренко-Хрустальова, К. В. Малярчук, В. В. Сиченко та ін. [1–4; 7].

Однак чимало питань стосовно визначення напрямів удосконалення механізму державного управління у сфері освіти і науки в контексті

необхідності інноваційного розвитку України залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є визначення напрямів удосконалення механізму державного управління у сфері освіти і науки в контексті необхідності інноваційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Освіта і наука у XXI ст. є стратегічним ресурсом держави, найголовнішим чинником підвищення якості людського капіталу, генерації нових ідей, запорукою побудови інноваційної та конкурентоспроможної економіки [2; 5]. Діяльність у сферах освіти і науки регулюється Конституцією та законами України. Загальні принципи державної політики у цих сферах визначені законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», які передбачають всебічну інтеграцію освіти та науки.

Під поняттям «державна політика інтеграції освіти і науки» А. С. Кобець розуміє узгоджений план дій уряду із взаємодії, взаємопроникнення і взаємодоповнення науково-дослідної й навчально-виховної діяльності, що призводить органи державного управління в стан пошуку і розвитку законодавчої бази, організаційних, економічних та інституціональних умов для отримання реального інтеграційного ефекту в системі інвестиційно-інноваційної економіки [1].

До основних позитивних тенденцій сучасного розвитку української освіти можна віднести:

- поступове утвердження у сфері освіти української мови; демократизація навчального процесу і вступу до ЗВО;
- зв'язок освіти з національною історією, культурою і традиціями;
- поява навчальних закладів різних видів і форм власності;
- орієнтація реформ в освіті на європейські зразки з урахуванням національної специфіки [8].

Наука в сучасній Україні є важливою складовою частиною духовної культури, формою суспільної свідомості, потенціал якої в Україні залишається порівняно високим. Активізації наукового пошуку сприяло створення та заснування наукових установ та інституцій, які стали локомотивом в організації академічної та прикладної науки в Україні. Певні успіхи спостерігаються в розвитку гуманітарних наук: історії, психології, філології тощо [8].

Водночас у науковій сфері простежується й низка негативних тенденцій, зокрема: постійне зниження витрат на науку у внутрішньому валовому продукті, недостатня матеріальна база, обмежений доступ до новітньої наукової інформації, зниження ефективності функціонування наукових установ, внутрішній і зовнішній «відтік мізків» – від'їзд молодих і перспективних інтелектуалів за кордон. За останні роки багато науково-дослідних інститутів Національної академії наук України (НАН України) втратили до половини свого наукового потенціалу. Більше всього потерпають від цього явища такі науки, як генетика, фізіологія, біологія, теоретична фізика [8].

Сучасний рівень освіти та науки в Україні є недостатнім, не відповідає суспільним вимогам, потребам держави та міжнародним стандартам. Уповільнюється й ускладнюється здійснення освітніх реформ, про що свідчать невисокі результати України в міжнародних рейтингах.

Так, низька ефективність державної освітньо-наукової політики в Україні підтверджується міжнародним рейтингом світової конкурентоспроможності. За опублікованим Всесвітнім економічним форумом індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) у 2016–2017 рр. Україна посіла 85-те місце серед 138 країн світу, опустившись на 12 позицій порівняно з 2012 р. Зокрема, за показником «якість освітньої системи» Україна перебуває на 56-му місці, а за показником «наявність новітніх технологій» – на 93-му [5].

Серед основних причин, що негативно впливають на розвиток системи освіти і науки в Україні, є низький рівень виконання законів та відсутність цілісної й скоординованої політики щодо розвитку цієї сфери [4; 7].

Так, протягом усього періоду незалежності України визначені законом показники фінансування освіти та науки жодного разу не були виконані. Держава продовжує розглядати витрати на освіту як елемент соціальної політики, а не інвестиції в людський капітал, що загрожує інноваційному розвитку України у майбутньому.

У 2016 р. бюджетна забезпеченість одного учня в Україні становила 9,3–10 тис. грн, або 350–400 дол. США, тоді як в Європейському Союзі цей показник становить 6,8 тис. євро. Витрати на одного студента в Україні складають 1000–1300 дол. США, тоді як у Сполучених Штатах Америки і Канаді – 28–30 тис., у Великій Британії і Франції – 16–18 тис. дол. США [5].

Рівень оплати праці працівників закладів освіти в Україні є значно нижчим ніж у державах-членах ЄС та в інших державах. Так, посадовий оклад доктора наук, професора у 2015 р. в Україні становив 134 дол. США, тоді як у Чехії – 1800, у Польщі – 2800, а в Китаї – 3100 дол. США [5].

Освітні та наукові заклади потерпають від недостатнього матеріально-технічного забезпечення, неефективного державного управління та низької якості менеджменту. Вітчизняна наука втратила свій вплив на соціально-економічний розвиток держави. Показник вітчизняного науково-технічного потенціалу знизився до критичного рівня, що стало загрозою національній безпеці. Основу вітчизняної економіки становлять сировинні та низькотехнологічні галузі, що істотно знижує потенціал розвитку України як конкурентоспроможної держави. Результати наукових досліджень і науково-технічних розробок лише незначною мірою впливають на зростання ВВП України і не забезпечують її інноваційного розвитку.

Сучасна урядова реформа освіти і науки, розміщена на сайті Кабінету Міністрів України, передбачає системну трансформацію сектору, головна мета якої – нова висока якість освіти на всіх рівнях: від початкової школи – до вищих навчальних закладів. Головним завданням освіти має бути формування свідомих, суспільно активних громадян, здатних забезпечити економічне зростання і культурний розвиток країни. У науковій сфері реформа покликана

зупинити ізоляцію і стагнацію у сфері досліджень, сформувавши запит на якісну підготовку дослідників та якісні розробки в галузі фундаментальних і прикладних наук, скоротити розрив між дослідженнями та впровадженням їх результатів, інтегрувати вищу освіту й науку України в освітній та дослідницький простір Європейського Союзу [6].

Освітня реформа передбачає чотири напрями: реформу середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, вищої освіти та створення нової системи управління і фінансування науки [6].

За кожним із них мають бути здійснені певні заходи, спрямовані на досягнення спільної мети: перетворити українську освіту на інноваційне середовище, в якому учні й студенти отримують навички та вміння самостійно здобувати знання і застосовувати їх у практичній діяльності, а науковці мають можливість та ресурси для проведення досліджень, що безпосередньо впливатимуть на соціально-економічне становище в державі. Під час реформування планується впровадити нові стандарти освіти, покращити матеріально-технічну базу навчальних та наукових закладів, залучити кращих педагогічних та наукових працівників і запровадити справедливую і прозору систему фінансування галузі освіти та науки. Реформа також має на меті підвищення престижу педагогічної та наукової праці [6].

Одним з пріоритетних напрямів освітньої реформи має стати реформування середньої освіти. Тому держава має сприяти 100 % комп'ютеризації навчального процесу та підвищення комп'ютерної грамотності учнів, розвитку дистанційної освіти (Інтернет-освіти) та впровадження онлайн технологій навчання, розв'язання проблем кадрового та матеріально-технічного забезпечення інформаційно-комунікаційного розвитку середньої освіти.

Необхідною є всебічна державна підтримка та рання професійна орієнтація обдарованих учнів – засновників ІТ-стартапів, а також підвищення ІТ-кваліфікації вчителів із залученням провідних учених вищих навчальних закладів і науково-дослідницьких центрів, як українських, так і іноземних (в тому числі через систему Малої академії наук України) [3].

На жаль, проголошений Кабінетом Міністрів України курс на реформування освіти і науки не підкріплений відповідними розрахунками та прогнозними оцінками, не визначені основні цілі і завдання цього процесу, крім економії бюджетних коштів. Заходи з реформування проводяться без підготовки та належного правового забезпечення. Як наслідок, виникають процеси, що негативно впливають на стан науки і освіти, що відволікає науковців та освітян від їхнього основного виду діяльності [5].

При цьому не враховується досвід провідних країн світу, зокрема США, Німеччини, КНР, Японії, Ізраїлю щодо подолання кризових процесів, у тому числі в умовах збройних конфліктів, шляхом пріоритетного розвитку наукової і науково-технологічної сфери. Не діють фінансові, податкові, кредитні стимули розвитку інноваційної діяльності, трансферу технологій, у тому числі з оцінки та використання об'єктів права інтелектуальної власності, не запроваджені стимули щодо залучення коштів приватних підприємств у проведення наукових досліджень і розробок [5].

Сучасна світова тенденція полягає у неухильному зростанні наукоємності ВВП, загальносвітове значення цього показника збільшилося з 2,1 % у 2000 р. до 2,4 % у 2014 р., а в Республіці Корея, наприклад, – з 2,3 до 4,3 % [5].

В Україні, за даними Міністерства фінансів, обсяг коштів, що спрямовуються на наукову і науково-технічну діяльність з державного бюджету у 2017 р., становив 4816,3 млн грн, або 0,18 % ВВП [5].

Це суперечить зобов'язанням, які взяла наша держава, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, у ст. 375 цієї Угоди йдеться про розвиток науково-технологічного потенціалу, залучення України до Європейського дослідницького простору з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях [5].

Тому держава має стимулювати освітньо-наукову та інформаційно-технологічну кооперацію України з ЄС у спосіб формування спільного інформаційного простору для міжнародного трансферу технологій, здійснення

необхідних заходів організаційно-правового характеру щодо спільного використання інноваційної інфраструктури. Це сприятиме посиленню міжнародної співпраці України з ЄС у сфері науково-технічного співробітництва та інноваційному розвитку України.

Враховуючи досвід розвинутих європейських країн в Україні доцільно також трансформувати програми мобільності наукових кадрів і субсидування НДДКР в комплексні програми по стимулюванню співпраці між дослідницькими центрами, університетами, групами підприємств і компаніями. Тобто як дієвий механізм державного регулювання інноваційного розвитку України необхідно стимулювати створення інноваційних кластерів. Тобто якщо зараз підтримка інноваційної діяльності в країні пов'язана, перш за все, зі стимулюванням створення високих технологій, то в перспективі такий підхід необхідно замінювати кластерними стратегіями – створенням спеціалізованих мереж знань – інноваційних кластерів [3].

Слід реалізовувати міждержавні програми співпраці у сфері фундаментальних і прикладних наук, створювати міжнародні наукові центри та організації. Особливу увагу при цьому має надаватися налагодженню коопераційних зв'язків, збереженню і розвитку наукових шкіл, сумісному використанню наукових розробок та інновацій.

Для подолання такого становища необхідно вживати заходів із розвитку науково-видавничої інфраструктури (з максимальним використанням технологій електронної публікації), глибшого вивчення майбутніми науковцями іноземних мов, підвищення рівня знайомства науковців з організаційно-економічними аспектами наукових досліджень у сучасному світі, заохочення участі в міжнародних наукових проектах на рівні і великих наукових установ, і менших дослідницьких колективів, заохочення підприємницької ініціативи молодих науковців.

Одним із найважливіших напрямів державної політики України у сфері міжнародної науково-технічної й інноваційної співпраці необхідно розглядати активну інтеграцію української фундаментальної та прикладної науки в

світовий науковий простір і забезпечення сприятливих зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних умов для повноправної участі України в глобальних проектах і програмах в рамках багатосторонньої взаємодії [1; 7].

Підвищення ролі міжнародних зв'язків в інноваційній сфері має знаходити віддзеркалення і в організаційному аспекті державного регулювання шляхом необхідності створення спеціалізованих органів і підрозділів. Науково-технічні та інноваційні питання мають стати пріоритетними ву усій зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній діяльності, роботі посольств, консульств, торгових представництв, шляхом організації спеціалізованих зарубіжних центрів з питань науково-технічної співпраці. Необхідно формувати «освітньо-науково-інноваційну дипломатію», тобто систему заходів і інститутів, направлених на сприяння кооперації і захисту державних інтересів в світовій освітньо-науковій та інноваційній сферах.

Отже, однією з найважливіших задач України на сучасному етапі є створення сприятливих умов і механізмів для розвитку взаємовигідної і рівноправної міжнародної співпраці в освітній, науково-технічній і інноваційній сферах. Для її виконання необхідно реалізувати цілу низку заходів і, зокрема, забезпечити державну підтримку міжнародної співпраці й міжнародної кооперації в цілях реалізації найважливіших інноваційних проектів державного значення, пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки і технологій, розширення фундаментальних досліджень тощо.

Актуальним залишається також питання формування дієвого механізму суспільно-громадського контролю у сферах освіти і науки в контексті прозорості розподілу коштів бюджетних коштів, міжнародних грантів тощо та ефективності їх використання.

Вкрай необхідним є також реформування системи державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою та кваліфікованих робітничих кадрів з метою забезпечення конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни шляхом здійснення постійного моніторингу потреби у спеціалістах тих чи інших

професій та запровадження механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування та бізнесу до підготовки фахівців та працевлаштування їх після завершення навчання (податкові пільги, гарантії, бюджетні субсидії).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, удосконалення механізму державного управління у сфері освіти і науки має відбуватися шляхом реалізації наявного національного інтелектуально-освітнього потенціалу. Подолання сучасних кризових явищ можливе лише за умови розвитку держави на інноваційній основі, активного використання вітчизняного науково-технічного потенціалу для продукування та впровадження інновацій. Освітня та наукова галузь має перетворитися на важіль не тільки соціально-економічного, а й інноваційного розвитку України. Освіта, наука та інновації мають відігравати дедалі більшу роль у розвитку держави, забезпеченні потреб суспільства та підвищенні якості життя людей, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кобець А. С. Державна політика інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки : засади, механізми управління, напрями забезпечення : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток», 2012. 472 с.
2. Куценко В. І. Співпраця освіти та науки у розбудові інноваційної економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 2. С. 100–107.
3. Майстро С. В., Вітренко-Хрустальова Т. М. Теоретичні засади механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 1 (40). С. 3–9.
4. Малярчук К. В. Державне управління наукою за сучасних умов: інноваційні аспекти. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1 (14). С. 112–116.
5. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2133-19> (дата звернення: 17.06.2018).
6. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti> (дата звернення: 22.06.2018).
7. Сиченко В. В. Реалізація інтеграційної політики держави в галузі вищої освіти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. 1 (35). С. 24–35.
8. Стан та перспективи розвитку сучасної української освіти і науки. URL: http://studopedia.com.ua/1_159284_stan-ta-perspektivi-rozvitku-suchasnoyi-ukrayinskoyi-osviti-i-nauki.html (дата звернення: 22.06.2018).

Maystro S. V., Maystro R. G. Areas of Improvement of the Mechanism of Public Administration in the Field of Education and Science in the Context of the Need for Innovative Development of Ukraine.

The present state and efficiency of the mechanism of public administration in the field of education and science in Ukraine is determined. The main problems and contradictions of the mechanism of public administration in the field of education and science in Ukraine are highlighted. The main directions of improvement of the mechanism of public administration in the field of education and science in the context of the need for innovative development of Ukraine are identified.

Key words: mechanism of state administration, state administration in the field of education and science, innovative development.

Надійшла до редколегії 22.06.2018 р.

